УДК 37.013.42:159.942.5-053.2(477)

https://doi.org/10.68134/ah.2026-11-20.075

Марчук Софія Василівна
студент, КНУ ім. Василя Стефаника

Науковий керівник: Тимків Л. С., кандидат психологічних наук, доцент, кандидат психологічних наук, доцент, КНУ ім. Василя Стефаника

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПІДТРИМКА ТРИВОЖНИХ ДІТЕЙ, ПОСТРАЖДАЛИХ ВІД ВІЙСЬКОВИХ ДІЙ

Анотація. Статтю присвячено соціально-педагогічній підтримці дітей, які постраждали від військових дій та мають тривожні прояви. Актуальність дослідження зумовлена впливом війни на відчуття безпеки, соціальні зв'язки, навчання й адаптацію дітей. Мета роботи — визначити особливості тривожності та соціально-педагогічні потреби дітей і на цій основі обґрунтувати програму підтримки. Упродовж шести місяців 2026 року опитано 36 дітей віком 8–18 років. Використано скринінговий опитувальник SCARED-C та авторську анкету, кількісний і тематичний аналіз відповідей. Середній показник SCARED-C становив 38,4 бала; у 86,1 % дітей він дорівнював або перевищував 25 балів. Складну адаптацію відзначили 30,5 % учасників, труднощі спілкування або самотність — 27,8 %, досвід неприйняття — 36,1 %. Допомоги психолога потребували 61,1 %, соціального педагога — 52,8 %, а 66,7 % висловили готовність брати участь у спеціальних заходах. За результатами розроблено восьмитижневу програму «Простір опори», спрямовану на створення безпечного середовища, емоційну саморегуляцію, соціальну адаптацію та розширення кола підтримки. Наголошено, що результати скринінгу не є діагнозами, а результативність розробленої програми потребує подальшої практичної перевірки.

Ключові слова: дитяча тривожність, військові дії, соціально-педагогічна підтримка, соціальна адаптація, SCARED-C, травмоінформований підхід, психосоціальні потреби.

Abstract. The paper examines social and pedagogical support for children affected by military action who experience anxiety symptoms. The study addresses the effects of war on children's sense of safety, social relationships, education, and adaptation. Its aim is to identify anxiety-related manifestations and support needs and to develop a support programme. Over six months in 2026, 36 children aged 8–18 participated in a survey. Data were collected using the SCARED-C anxiety screening questionnaire and an author-developed questionnaire and analysed through descriptive statistics and thematic analysis. The mean SCARED-C score was 38.4, and 86.1% of participants scored at least 25 points. Difficult adaptation was reported by 30.5%, loneliness or communication difficulties by 27.8%, and experiences of non-acceptance by 36.1%. Psychological support was requested by 61.1% of participants and social-pedagogical assistance by 52.8%; 66.7% were willing to attend support activities. Based on the findings, an eight-week programme entitled «Space of Support» was developed. It combines the creation of a safe environment with emotional self-regulation, peer communication, social adaptation, and collaboration with significant adults. The screening results must not be interpreted as clinical diagnoses. The programme is a proposed intervention, and its effectiveness has not yet been established through implementation or follow-up assessment.

Keywords: childhood anxiety, military action, social and pedagogical support, social adaptation, SCARED-C, trauma-informed approach, psychosocial needs.

Вступ

Військові дії в Україні спричинили порушення звичного життєвого середовища багатьох дітей: вимушене переміщення, зміну закладів освіти, розлуку з близькими, втрату соціальних контактів і тривале перебування в умовах невизначеності. За таких обставин тривожність слід розглядати не лише як індивідуальне переживання, а і як соціально-педагогічну проблему, що впливає на навчання, спілкування, відчуття безпеки та участь дитини в житті громади [1; 2].

Сучасні підходи до допомоги дітям, які пережили воєнні події, наголошують на ролі сімейних та соціальних ресурсів, щоденних стресових чинників, доступності підтримки та узгодженої діяльності фахівців [3; 5; 6]. Значущими залишаються відновлення соціальних зв'язків, допомога в адаптації до нового середовища й застосування травмоінформованих підходів, за яких дитину не примушують розповідати про травматичний досвід [1; 4; 7].

У зв'язку з цим особливого значення набуває визначення фактичних потреб дітей, які постраждали від війни, та розроблення структурованих заходів соціально-педагогічної підтримки, зорієнтованих на вік, життєві обставини й бажання самих дітей.

Мета і завдання

Мета дослідження — теоретично обґрунтувати та розробити програму соціально-педагогічної підтримки тривожних дітей, постраждалих від військових дій, на основі вивчення особливостей тривожних проявів і соціально-педагогічних потреб.

Для досягнення мети визначено такі завдання: проаналізувати соціальні й психоемоційні наслідки війни для дітей; дослідити тривожні прояви, адаптаційні труднощі та доступність підтримки; виокремити пріоритетні запити дітей; обґрунтувати зміст, структуру та методи програми соціально-педагогічної допомоги.

Методи

Емпіричне дослідження проводилося протягом шести місяців 2026 року та охопило 36 дітей віком 8–18 років: 19 дівчат (52,8 %) і 17 хлопців (47,2 %). Серед них 28 дітей (77,8 %) змінили місце проживання в межах України, 5 (13,9 %) тимчасово проживали за кордоном, 3 (8,3 %) не переїжджали, проте повідомили про вплив війни на своє життя. Опитування проводилося онлайн (Google Forms) та офлайн. Участь була добровільною, за згодою батьків або законних представників і самих дітей; дані опрацьовувалися конфіденційно.

Використано скринінгову методику SCARED-C (41 твердження; діапазон 0–82 бали) для оцінювання загальної вираженості тривожних проявів і п'яти груп симптомів, а також авторський опитувальник щодо соціальної адаптації, відчуття безпеки, підтримки родини та освітнього середовища, взаємодії з однолітками й бажаних форм допомоги. Застосовано частотний і відсотковий аналіз відповідей, описову статистику та тематичне узагальнення відкритих відповідей. SCARED-C використовували винятково для скринінгу, а не встановлення клінічного діагнозу.

Результати та обговорення

Середній сумарний показник тривожності за SCARED-C становив 38,4 ± 9,7 бала. Із 36 учасників 31 дитина (86,1 %) набрала щонайменше 25 балів, з них 17 дітей (47,2 % від загальної вибірки) — 40 балів або більше. Найпоширенішими були підвищені показники сепараційної тривоги (61,1 %), генералізованої тривоги (58,3 %) та панічних і соматичних проявів (52,8 %). За показниками соціальної та шкільної фобії відповідні частки становили 41,7 % і 36,1 %. Наведені значення характеризують скринінгові ознаки, а не поширеність установлених тривожних розладів.

Таблиця 1

Розподіл учасників за сумарним показником SCARED-C

Діапазон балів	Кількість дітей	Частка, %
0–24	5	13,9
25–39	14	38,9
40 і більше	17	47,2

Діапазон балів	Кількість дітей	Частка, %
Усього	36	100,0

Аналіз соціальних аспектів засвідчив, що 30,5 % дітей оцінювали адаптацію до теперішніх умов як складну, а 41,7 % — як неоднозначну, залежно від обставин. Майже п’ята частина опитаних (19,4 %) не відчувала достатньої безпеки. Труднощі спілкування з однолітками або самотність зазначили 27,8 % респондентів, а 36,1 % повідомили про випадки неприйняття чи нерозуміння.

Підтримку родини повністю або переважно відчували 69,4 % дітей; 66,7 % мали значущого дорослого, до якого могли звернутися. Водночас 25,0 % вважали, що їм складно або неможливо відкрито говорити про власні переживання. Підтримку вчителів повною мірою чи переважно відчували 50,0 % учасників, а 25,0 % не знали або не були впевнені, до кого звернутися по допомогу в закладі освіти. Ці дані вказують на необхідність посилення доступності й зрозумілості механізмів підтримки.

Таблиця 2

Основні запити дітей щодо підтримки (можна було обрати кілька відповідей)

Бажаний напрям допомоги	Кількість	Частка, %
Допомога психолога	22	61,1
Допомога соціального педагога	19	52,8
Спілкування з однолітками	18	50,0
Групові заняття	16	44,4
Творчі заняття	15	41,7
Допомога в адаптації	14	38,9

Дві третини дітей (66,7 %) висловили готовність долучитися до спеціально організованих заходів. У відкритих відповідях повторювалися потреби у стабільності, прийнятті без стигматизації, збереженні стосунків і повазі до небажання обговорювати воєнний досвід. Це свідчить про важливість добровільних, безпечних і різноманітних форм соціально-педагогічної роботи.

На основі отриманих даних розроблено восьмитижневу програму «Простір опори». Вона охоплює вісім послідовних модулів: «Тут безпечно», «Світ моїх емоцій», «Я можу собі допомогти», «Мої ресурси та сильні сторони», «Ми поруч», «Мій простір творчості», «Коло підтримки», «Моє майбутнє і мої можливості». Програма передбачає підготовчий, адаптаційно-діагностичний, основний та підсумковий етапи. Її метою є створення безпечного середовища, розвиток навичок саморегуляції, сприяння комунікації, соціальній адаптації та розширенню кола доступної підтримки.

Зміст програми ґрунтується на дитиноцентрованому, травмоінформованому, ресурсному й індивідуально-диференційованому підходах [1; 3; 7]. Запропоновано поєднання тематичних бесід, творчих та ігрових вправ, командної роботи, практик саморегуляції, індивідуальних консультацій і взаємодії з родинами та педагогами. Для вікової групи 8–11 років переважають ігрові та наочно-творчі методи, 12–14 років — інтерактивні групові завдання, 15–18 років — дискусії, рефлексія та проєктні форми роботи.

Для оцінювання результативності програми в магістерській роботі запропоновано емоційний, соціально-комунікативний і підтримувально-ресурсний критерії, а також показники участі та задоволеності дітей. Передбачено повторне анкетування, спостереження, бесіди й аналіз зворотного зв’язку. Однак програма наразі є розробленою моделлю підтримки:

у вихідній роботі не представлено даних про її впровадження та виміряні зміни показників після участі.

Обмеженнями емпіричного дослідження є невелика, неімовірнісна вибірка, використання самооцінних анкет і відсутність підстав для узагальнення відсотків на всіх дітей, які постраждали від війни. Результати дають змогу описати потреби саме обстеженої групи та обґрунтувати подальшу практичну апробацію програми.

Висновки

Проведене дослідження виявило значну частку підвищених скринінгових показників тривожності та комплексні соціально-педагогічні потреби дітей, які зазнали впливу військових дій. Найважливішими напрямами допомоги виявилися відновлення відчуття безпеки, підтримка соціальної адаптації, створення умов для спілкування з однолітками, посилення довіри до значущих дорослих та забезпечення доступу до фахівців.

Розроблена програма «Простір опори» об’єднує індивідуальні й групові соціально-педагогічні заходи та співпрацю з родиною й освітнім середовищем. Її ефективність потребує наступної апробації з оцінюванням змін до і після участі, а також дослідження на більшій вибірці. Програма не підміняє спеціалізованої психологічної чи психотерапевтичної допомоги.

Список використаних джерел

1. Вакуленко С. М. Застосування травмоінформованого підходу в соціальній роботі з дітьми під час війни. Соціальна робота та психологія: освіта і наука. 2025. № 1. С. 17–22. DOI: 10.32782/3041-1351/2025-1-3

2. Зливков В. Л., Лукомська С. О., Євдокимова Н. О., Ліпінська С. Діти і війна. Видавець ПП Лисенко М. М. 2023. С. 220.

3. Панок В. Г., Ткачук І. І., Острова В. Д., Лунченко Н. В., Бондарук Ю. С. Науково-методичні засади надання психосоціальної допомоги дітям, які перебувають у складних життєвих обставинах внаслідок військових дій. Педагогіка і психологія. 2019. № 2(103). С. 64–71.

4. Сапіга С. В., Спіріна Т. П., Горчинський Р. А., Дорошок Д. В. Соціально-педагогічна та психосоціальна підтримка дітей із числа внутрішньо переміщених осіб у період літнього оздоровлення в умовах воєнного часу. ФОП Буря О. Д. 2023.

5. Betancourt T. S., Khan K. T. The mental health of children affected by armed conflict: protective processes and pathways to resilience. International Review of Psychiatry. 2008. Vol. 20, No. 3. P. 317–328. DOI: 10.1080/09540260802090363

6. Miller K. E., Rasmussen A. War exposure, daily stressors, and mental health in conflict and post-conflict settings: bridging the divide between trauma-focused and psychosocial frameworks. Social Science & Medicine. 2010. Vol. 70, No. 1. P. 7–16. DOI: 10.1016/j.socscimed.2009.09.029

7. Carll E. K. IASC Guidelines on Mental Health and Psychosocial Support in Emergency Settings. IASC. 2007. P. 205. DOI: 10.1037/e518422011-002